

Sennur SEZER : Evren ile bir olmak: Semah dönmek

Sennur SEZER : Evren ile bir olmak: Semah dönmek

Yslam Ansiklopedisi'ne göre "sema" ve "semah" tasavvuf ehlinin, müzik aletleri de çalıyarak söylenen nebidelere (piirlere) uyup vecde gelmeleri, raks etmeleri, dönmeleri'dir.

Yslam Ansiklopedisi'ne göre "sema" ve "semah" tasavvuf ehlinin, müzik aletleri de çalıyarak söylenen nebidelere (piirlere) uyup vecde gelmeleri, raks etmeleri, dönmeleri'dir. Açık bir deyişle bir tür dinsel törendir. Abdülbaki Gölpınarlı'nın "Tasavvuftan Dilimize Gelen Deyimler ve Atasözleri" adlı kitabına göre sözcükler Arapça "duymak", "ibitmek" anlamında olan "sem" kökünden türemiştir. Anadolu'da "samah", "zamah", "samak" gibi çeşitli şekillerde söylenmektedir.

"Sema" ile "semah" aynı kavramı ifade etseler de uygulanışlarında önemli ayrımlar vardır. Sem günümüzde Mevlevilere özgü duruma gelmiştir. Kuralları vardır. Yalnızca erkeklerce dönlür ve hemen herkesin bildiği bir giysi (tennure) vardır. Sema'nın müziği de özel bir müzik, daha doğrusu bir üst sınıf müziğidir. Mevleviliğin dili, Selçuklu hükümdarlığı olan Farsçadır. Naat benzeri ayin bestelerinin sözlerinde bu dil kullanılır.

Semahlar ise Alevi-Bektaşi toplumundur. Bu toplumların dinsel ibadetlerini yerine getirdiği toplantıları olan "cem"lerde dönlür. Kentlerde kadınların baskı ve peçe altında tutulduğu dönemlerde bile semahlarda kadın erkek birlikte semaha katılmıydı. Ve kadın erkek karışık yapılan semahlarda kadın ve erkek sayısının birbirine yaklaşık olması. Çünkü semah, göçebe toplumlarda doğmuştur. Doğa, kipi günlük yaşamın her kesiminde ve dinsel törenlerde eşit kılar. Alevi daha çok kutsalıya inanılan sayılarda, 3-5-7-9-12 kiplik öbeklerce yapıldığı gözlenir. Ayrıca on altı kiplik, kırk kiplik ve da toplulukların yaptıkları semahlar da vardır. Bu semahların düzenleri farklıdır.

Yalnızca erkeklerce dönlün semah türüne Sivas, Malatya, Tokat çevresinde oynanan "Ya Hızır" semahı örnek verilebilir:

"Yemen ellerinde ya Hızır yeridir
Kimseler duymadan duyardı Ali
Fukaraya malın zebil ederd
Duyurdu Muhammet duyardı Ali
(.....)"

Ancak bu semahın da kadın erkek karışık oynandığı olur. Yalnız kadınlarca oynanan semahlarsa oldukça çoktur. "Çark" semahı bunlara örnek gösterilebilir:

"Hüseyn'im attan düptü
Kâfirler başına üptü
Atı Medine'ye kaçtı
Ah Hüseyn'im, ah Hüseyn'im..."

Semahların ezgisi halk müziğinden kaynaklanır ve türküdür. Yörelere göre ezgilerde, vuruşlarda ayrılıklar görülür. Semah ezgisi yalnızca bağlama ile çalınır. Tunceli ve Ege semahlarında kemane de bağlamaya eşlik eder. Davul, zurna hiç kullanılmaz. Bağ bazı yörelerde kutsal sayılan duvara, insan boyunun bir karış üstüne gelecek şekilde ve Kuran-ı Kerim'le yan yana asılı çalınacağı zaman, sazı çalacak olana veren kipi öpüp başına koyar, alan kipi de öpüp başına koymadan çalmaya başlamaz

Çepnilerde cemde kesinlikle on iki çalgı bulunur. Bu on iki saz aynı türden olabileceği gibi değişik türlerden de olabilir. Tahtacı cemlerinde ise en az iki, en çok on iki çalgı bulundurmak töredir.

Semahlar için belirli bir kıyafet zorunluluğu yoktur. Daha doğrusu semah giysisi halkın düğün, bayram gibi özel günlerde giydiği ya da temiz pak giysisidir. Erkekler de bacılar da böyle giysiler ile semah yapmaya özen gösterirler. Doğu illerinde baş açık semah uygun bulunmaz. Bacıların başları zaten örtülüdür. Erler de papka ile semaha kalkmaz, başlarına mendil, poşu gibi bir başlıklar. Semaha kalkışta da bölgelere göre küçük ayrılıklar gösteren kimi töreler söz konusudur. Örneğin Doğu illerinde semah kalkmadan önce el, ayak ve yüz yıkanır. Kimi bölgelerde cemde ilk semah yapılacak zaman dede ve tüm cem erenleri topluca ayağa kalkarlar. Semahçılar gelip dedenin önünde niyaza dururlar. Niyazdan sonra dede ve cem erenleri yerlerine otururlar. Dede genelde "Bismillah Allah Allah!" sözleriyle başlayan bir gülbank/gülbenk okur:

"Allah Allah Allah Allah Allah Allah
Üçlerin beğlerin
Gerçek erlerin ve pehitlerin
Yüzü suyu hürmetine

Akþamlar hayrola
 Þerler defola
 Yiðitler saf ola
 Yardýmçýmýz halk ola
 Varlýðýmýza
 Birliðimize
 Bir olmamýza
 Merhaba!
 Merhaba!”
 (Ruhi Su Türküleri)

Bu duaya Kürtçe Gulvang ya da Gulbang denilir.

Semaha böylece baþlanýr. Bundan sonraki semahlarda ayaða kalkýlmaz. Kimi bölgelerdeyse semaha er-bacý selamlaþmasý ile baþlanýr.

Kapalı yerlerde yapılan semahlar yalýn ayak oynanýr.

Semahlar karþılıklı durarak ve eller veya kollardan tutuþmadan, ayrıık düzende, Cem Mekaný’nýn /Cem Bezmi’n ortasında açýlan boplukta doluparak dönülür. Dede Makamý’yla (Post) Çerað mumlarınýn yandıđý ve “Çerað Tah denilen yer kutsal sayýlýr. Semahta oraya sýrt dönülemez. Oraya gelince yüzler o tarafa döner, eller saygýyla göðüste birleþtirilerek boyun hafifçe eðilir. Bir anlamda selam verilir.

Semah Nefesi okunurken nefesin son kıtasýnda, ozanın þah beyti söylenirken semahtakiler oldukları yerde hareketsiz kalarak þairin anýsýna saygý gösterirler.

“Þah Hatayi eder mi bir gedayý
 Dilim zikreyledi gâni Mevlayý
 On iki imam nesli Âbayý
 Turnalar Ali’mi görmediniz mi?..”

Semahlar tek ya da birkaç bölümlü olabilirler.

Ýki bölümlü semahların ilk bölümleri “Ađýrlama”, ikinci bölümleri ise “Yeldirme”, “Yürütme” “Pervane” veya “Pervaz” adlarını alýrlar. Eđer semah üç bölümlüyse, ilk bölüme “Ađýrlama” ikinci bölüme “ Ýki Ayak” veya “Yürütme”, üçüncü bölüme ise “Yeldirme” veya “Pervaz” denilir. Dört bölümlü semahlar yine “Ađýrlama”yla baþlar, “Ýkileme”yle devam eder, “Yürütme”ye geçilip “Yeldirme” ile son bulur. Bu bölümler tempolarý açýsýndan gittikçe hýzlanarak sýra izler. Bazý semahlardaysa, ađýr-hýzlı-ađýr-hýzlı düzeni görülür.

Cem nedir?

Semahlar Alevi dinsel törenlerinden yani cemden ayrıık düþünülemez. Ýlke olarak semahlar bu dinsel törende dönülür. Cem gene “görgü, görüm”, “muhabbet cemi” ve “Abdal Musa” olmak üzere üçe ayrýlýr. Görgü cem dinsel törendir. Ýnanca göre bir yıl içinde yapılanların hesabý verilir. Muhabbet cemleri ise herhangi bir fırsatla bir araya gelindiðinde yapılan cemlerdir... Bu cemlere Alevi olmayan ancak Aleviliðe saygý duyan kişiler katýlabilir. Abdal Musa ise görgülerin sonunda ya da görüm yapılmadıđý yıllarda tüm toplumu birlikte tutmak amacıyla bir akþam süresine sýddýrılan dinsel Görgü cemlerinde belli aralıklarla semah yapılır. Ancak bunlarda da bir sýra izlenir. Önce tören baþlar. Çerað uyandırylýr (Mum yakýlýr). Apýklar sazlarına sarýlýp bir iki deyiþ okurlar. Ýlk semah bundan sonra cemi yöneten dede ya da babanın izni ile yapılır ađýr ve yavaþ hareketli semah deyiþleri ile baþlanýr.

Semahta bütün dinsel törenler gibi kalkýþtan oturuþa deðin tüm kurallar (yörelere göre kimi ayrýlıklar gösterse bile) belirlenmiþtir kurallar yerine getirilmeden semah dönülemez.

Semahlar konusunda önemli bir inceleme yayımlamýþ olan Fuat Bozkurt, semah düzenini böyle anlatýr: “Semahların yapı toplantiýlarda etkin bir sýkdüzen egemendir. Tüm görgü töreni boyunca olduđu gibi semahlar süresince de gürültü yapılamaz. A semah ezgileri çalýnýp söylenirken, semah dönülürken izleyenler arasında da sigara kullanýlmaz. Bir þey yenip içilmez. Dizüstü baðdaþ kurulup oturulur. Gürültü edenlere, uygun olmayan davranýþta bulunanlara çeþitli cezalar verilir. Bu cezanın biçimi dede toplumun kararýna bađlýdır.” (Fuat Bozkurt, Semahlar, araþtırma-inceleme, Kapý Yayınları,136+16 s)

Semah dönenler (canlar) duygunun, sevginin, apkын dorukta olduğu bir duygulu an yaþarlar. Kendinden geçercesine büyük bir apkla, þevkle, huzur içinde ayrıık bir dünyaya yolculuk eder, daha doğrusu evrenle bütünleþirler.

Semahlar kökünde dinsel görünümde halkoyunu olmalarýna karþın, bireyin bađýmsýzlıđý ana ilkesiyle öbür halkoyunlarından ayrıık Semahlar iki ana figüre dayanýr. Bunların baþında kuþun uçupunu andýran kolların aynı anda kalkýp iniþi figürü gelir. (Kadınlara)

zeybeklerinde olduđu gibi kollarýný omuz düzeyinden daha yukarý kaldýrmazlar.) Ýkincisi yürüyüp ve ayak figürüdür. Bu figürleri da bir uyum vardýr. Semahlarda müziðin akýbýna göre ivedi ya da yavaþ biçimde uyumlu olarak hareket ettirilen kol ve ayak figürü dýþýnda gövde figürleri bulunmaz. Semah, bütün halkoyunlarýnda olduđu gibi çocuklukta öðrenilmeye baþlar. Kipi baþlangýçta i. Sonra ‘gençler’, ‘gönüller’ semahý denenen semah türü ile oyunun içine girer. Bu, alýþtırma, daha dođ çýraklýk dönemidir. Kipi daha sonra oynayıþ yeteneðine göre öbür semahlarda yerini alýr.

Semah sözleri

Semahlar çoðunlukla Türkçe sözlü deyiþlerle dönülür. Bu deyiþler yörelere göre deðiþiklikler gösterse de halk yazýnýnýn ürünler olmak üzeri Pir Sultan Abdal, Kaygusuz, Nesimi gibi pek çok ozanýn deyiþleri semah sözü olarak ezgilenmiþtir.

“Aþaðýdan gelen telli turnam
 Ýçinizde telli turnam yok benim
 Yárandan yoldaþtan soran olursa
 Yine sol yanýmda derdim çok benim

Gidiyorum gayrý gül benzim soluk
 Od düptü sineme yanýktýr yanýk
 Ölüm Allah emri de zalim ayrýlýk
 Hangine yanayým da derdim çok benim

Pir Sultan Abdal’ým da dost Kýrklar Yediler
 Bu yolu erkaný da caným kodular Herkes sevdiðini de bile dediler
 Hangine yanayým da derdim çok benim...”

Semah sözleri kimileyin belli dinsel kurallarý, inançlarý anlatsa da ana konu sevgidir. Öbür konular sevgi eksenini çevreler:

“Kýrata yol mudur eþtiði zaman
 Dizgini boynuna düptüdü zaman
 Sarýdan köpüdü saçtýðý zaman
 Severim kýratý bir de güzeli

Kýrat da komaz yanýnda yatam
 Sesimi turnanýn sesine katam
 Gerdaný beþ karýþ beli bir tutam
 Severim kýratý bir de güzeli...”

Böylec semah sözleriyle öðütler verilerek birlik çaðrýlarý yapýlýr.

“Kararý kararý geliyor kýþlar
 Alay alay olmuþ ufacyk kuþlar
 Yýldan yýla meyve veren aðaçlar
 Özüne döne özümüz deyi...”

Semah sözleri dinsel de olsa, din dýþý da olsa hep coþkulu, yaþama sevinci doludur:

“(...)
 Açýlsýn laleler açýlsýn güller
 Güllerin dalýnda ötsün bülbüller

Bu gurbeti icat eden onmasýn
 Ay doðsun üstüne güneþ doðmasýn
 Vursun felek sillesini kalkmasýn

Aç kollarýn semah eyle
 Demi devran dönsün...”

Semah nefeslerinin sözlerinde yüzyýllarýn acýlarýnýn, baþkaldýrýlarýnýn izleri vardýr. Cemlerde söylenen “tevhitler” semah nefesleriyle ayný iþlevi taþýr. Tevhit, “birlik, birleþme” anlamýna gelen bir addýr. Tevhitlerin coþkulu çaðrýlý toplumun birlik duygusu korunur.

“Güvercin donuna girip
 Yanýl elmaya el sunup
 Yürekten ateþler yanýþ
 Yüze vurduđu yoldur bu!”

Aleviler ve Bektaşiler, semahlarla dönerken dünyanın ve evrenin dönüpüne uydururlar gövdelerini. Semahlar sözleriyle "ile insanın birliğini anımsatır:

"Hak ağaçta olsa dülgerler bulur
Hak denizde olsa balıklar bulur
Yerde gökte olsa arada kalır Belagatte o dem "deme indi..."

Evren ile bir olurlar semah dönenler. Evrenin dönüpünü yenilerler, turnalar gibi pervaz vururken.

Sennur SEZER
EVRENSEL HAYAT - 3ubat 2008